

Nemorálnost existence

Proč je morální život v tržní ekonomice strukturálně nemožný

Peter Joseph, 21.04.2026

George Carlin kdysi napsal: „Cítím se zrazen svým druhem.“ Je to jeden z těch výroků, které vám zůstanou v paměti. Ať už si byl Carlin plně vědom hlubších důsledků nebo ne, my bychom měli. Protože společnost, tak jak je v současnosti organizována, je v zásadě založena na vzájemné zradě a na zradě ekosystému, který nás zrodil.

Žijeme ve společnosti, která se zoufale snaží přesvědčit sama sebe, že to, co lidé dělají každý den, není celkovým útokem na lidskou integritu a environmentální udržitelnost. Lidé si pečlivě budují tento druh osobní škatulky, skrze kterou se stále mohou vnímat a vnímat ostatní jako morálně spravedlivé s dobrými úmysly a jednající v dobré víře.

Problém je v tom, že *záměr* není relevantním *morálním měřítkem*, když mluvíme o *systémové dynamice* samotné *tržní ekonomiky*, jak již bylo probíráno v mnoha předchozích článcích. *Systémy* produkují *výsledky*, které nelze redukovat na *záměry* jejich jednotlivých agentů. A *sociální systémy* generují *vzorce důsledků*, které mají málo (často nic) společné se soukromými *morálními aspiracemi* lidí, kteří jsou jejich součástí. To je perspektiva *systémové vědy*.

Hlubší problém spočívá v tom, že si populace toto všechno osvojila jako *normu*, a protože kolektivní chování přetrvává ve velkém měřítku, lidé jednoduše předpokládají, že společnost funguje na základě *spolupráce* a vzájemné *podpory*, nikoli na základě *soutěživosti* a *utlačování*. Pravda je samozřejmě to druhé. To první není víc než společenská iluze.

Život podmíněný platbou

Začněme s nejzákladnějším předpokladem samotného systému – život není chráněn potřebou, ale *podmíněn platbou*.

Jídlo, bydlení, lékařská péče, čistá voda, energie, doprava, bezpečnost – nic z toho není distribuováno podle *lidské potřeby*. Je to distribuováno podle *platební schopnosti*. Nezáleží na tom, zda *zdroje* existují. Nezáleží na tom, zda je možné se vyhnout *nedostatku*. Pokud vám chybí *kupní síla*, přístup je odepřen. To je vše.

A jakmile je *přežití* podmíněno *penězi*, *deprivace* přestává být náhodou a stává se funkčním prvkem *sociální organizace*. Jinými slovy, chudí nejsou jen lidé, kteří „propadli sítím“ jinak legitimního uspořádání. Jsou nevyhnutelným důsledkem systému, který využívá *sociální vyloučení* jako *mechanismus kontroly přístupu*. *Tržní ekonomika* ze své samotné struktury vyžaduje *diferencovaný přístup* (ke *zdrojům*). Bez něj neexistuje smysluplný nátlak prodávat *práci*, akceptovat *vykořisťování* nebo *vynucenou soutěž*.

A právě proto je rétorika *svobody* spojená s *tržní společností* tak absurdní. Říct, že člověk má „svobodu“ volby za podmínek, kdy se musí nějakým způsobem *prodat*, jen aby si zajistil *základní prostředky* k existenci, znamená zbavit toto slovo smysluplného významu. Jistě, můžete si vybrat mezi zaměstnavateli, mezi dluhy, mezi sousedstvími, mezi pojišťovnami, mezi stavy nejistoty – ale tento druh navigace v rámci takových omezení není *svobodou*, nýbrž adaptivní chování v rámci vynucené závislosti.

Ve skutečně humánní společnosti by byl *přístup k životním nezbytnostem* organizován kolem *lidských potřeb, ekologické rovnováhy a technických kapacit*. V *tržní společnosti* je *lidská potřeba* vždy druhořadá vůči *směnné hodnotě*. Proto vzniká groteskní absurdita hojnosti existující vedle deprivace, prázdných domů existujících vedle bezdomovectví, plýtvání potravinami existujícího vedle hladu a lékařských kapacit existujících vedle smrti, které lze předejít.

A lidé jsou kulturně vedeni k tomu, aby to vnímali jako *normu*, nikoli jako formu *násilí*. Mluví o úspěchu a neúspěchu, zásluhách a odpovědnosti, jako by tyto moralizující kategorie nějakým způsobem vymazávaly základní strukturu, která za tím stojí.

Vykořisťování jako strukturální nutnost

Jakmile je *přežití* v tomto uspořádání podmíněno, *vykořisťování* již není nějakým nešťastným vedlejším účinkem, ale naopak se stává strukturálně nezbytným.

Vidíte, že *tržní ekonomika* nevytváří *nerovnost* jen pasivně – ona na ni aktivně závisí – na hierarchii, asymetrii a tlaku zdola – aby vůbec fungovala. Extrémní bohatství vyžaduje okolní pole znevýhodnění. *Zisk* vyžaduje, aby byla *práce* kupována za méně, než je *hodnota*, kterou vytváří, zatímco *luxus* vyžaduje řetězec podhodnocené práce a nerovného přístupu, a proto stabilita některých závisí na nestabilitě jiných.

Pokud by měl každý člověk bezpodmínečný přístup k životním nezbytnostem a stejnou vyjednávací sílu, donucovací páka, která udržuje práci levnou a poddajnou, by samozřejmě zmizela. Velká část toho, co *tržní společnost* oslavuje jako *efektivitu, ziskovost* a *inovace*, se ve skutečnosti opírá o neustálou *nejistotu*. *Tlak* musí přetrvávat. *Strach* musí přetrvávat. *Hrozba pádu* musí přetrvávat.

V našem popírání si většina lidí představuje *vykořisťování* pouze v jeho nejdramatičtějších formách, jako jsou sweatshopy a dětská práce, obchod s lidmi a otevřená korupce. Hlubší realitu je však emocionálně obtížnější zpracovat. *Vykořisťování* je zakořeněno v běžném fungování celého uspořádání – a ne, není to nějaký zaujatý „marxistický“ pohled. Existuje všude tam, kde se zranitelnost jedné strany stává výhodou druhé – což je všude. *Zoufalství* je hnací silou *zisku*, protože vykonstruovaná nutnost nutí k podřízení se.

Proto v nejpřísnějším slova smyslu neexistuje v této architektuře žádný zcela poctivý příjem. Stupeň škodlivosti se liší a některé formy účasti jsou mnohem destruktivnější než jiné. Žádný příjem nevzniká ve vakuu. Každá výplata, každý plat, každá výnos investic jsou zasazeny do širší struktury *pracovního vykořisťování, ekologických nákladů, zděděné nerovnosti a exkluzivního přístupu*. Možná nejste přímo svědky utrpení, které je s vaším jednáním spojeno – ale to neznamena, že neexistuje. Jen vám to systém psychologicky zpřijemňuje – tou krabicí, ve které žijete a znovu a znovu si ji opevňujete.

Lidé opravdu chtějí věřit, že jejich výdělky jsou „čisté“, protože sami sebe považují za slušné. Kolem své vlastní role si nakreslí tuto hranici: Pracoval jsem, přispěl jsem, vydělal jsem si to poctivě. Promiňte, ale není to pravda. Skutečnou otázkou je, jaká větší *architektura* umožnila tento výdělek, na jakých skrytých *závislostech* spočívá a kdo absorboval *náklady*, které v samotné transakci nebyly zohledněny. *Tržní ekonomika* je plná *morálního praní*. Škoda a utrpení se vytěsňují, rozptylují, outsourcují a normalizují, dokud se *příjemce* necítí osobně odtržen od *důsledků*.

A jakmile je toto pochopeno, mytologie zásluh se hroutí. A právem.

Jediným správným postojem bohatých by tedy měla být hanba.

Co je *zásluhou* ve struktuře, kde *úspěch* jednoho člověka je podepřen *nejistotou* druhého? Co je *ctností* v systému, který odměňuje *strategickou lhostejnost* k břemenům přesunutým jinam? *Tržní ekonomika* nejenže umožňuje *vykořisťování*. Ona ho institucionalizuje. A nezáleží na tom, jak moc se člověk snaží tuto realitu ignorovat, aby se cítil dobře. To je „ekosystém“, ve kterém se nachází a který svým souhlasem a činností udržuje.

Morální status těch, kteří nemohou konkurovat

Podrobněji jsem to rozepsal v předchozím článku: Co se stane s lidmi, kteří se vůbec nedokážou přizpůsobit konkurenčním požadavkům takového systému?

Právě zde se *morální bankrot* stává obzvláště viditelným, protože zatímco systém neustále mluví o hodnotě, přínosu a zásluhách, ve skutečnosti neuznává *lidskou hodnotu*, ale surovou *tržní užitečnost*. Člověk může mít důstojnost, inteligenci, citlivost a plný nárok na péči a sociální začlenění, ale pokud nedokáže splňovat požadavky *konkurenční výroby*, je s ním zacházeno jako s okrajovým, zatěžujícím nebo ekonomicky irelevantním prvkem.

Tady se ukazuje, proč jsou lidé se zdravotním postižením, chronicky nemocní, kognitivně znevýhodnění a starší lidé tak výmluvným případem – odhalují pravdu, kterou se systém neustále snaží zakrývat – v *tržní společnosti* znamená nedostatek *směnné užitečnosti* riziko sociálního opuštění. Samozřejmě znovu platí, že soucit zcela nezmizel – rodiny a jednotlivci pečují, a někdy se o lidi starají i komunity, i když v čím dál menší míře. Samotná *systémová architektura* se ale nestará. Péče v našem dnešním

světě je nekonzistentní *morální dodatek*, který se snaží přežít uvnitř rámce, jenž nadřazuje výstup a „ekonomickou“ životaschopnost prakticky všemu ostatnímu.

A proto je pomoc zranitelným skupinám obyvatelstva tak často vnímána s odporem, podezřívavostí nebo byrokratickým nepřátelstvím. *Trh* nemá žádný rodný jazyk pro *lidskou důstojnost* mimo *směnnou hodnotu*. Nemůže snadno rozpoznat osobu jako společensky platnou, pokud tato osoba nemůže být oceněna, zaměstnána, pojištěna nebo učiněna užitečnou v úzkém „ekonomickém“ smyslu. I když formální podpora existuje, je často poskytována způsoby, které zachovávají stigma a podmíněnost, než aby potvrzovaly *bezpodmínečnou sounáležitost*.

Jedním z nejkrutějších důsledků, které to vytváří, je moralizování neschopnosti. Místo aby se společnost postavila lhostejnosti systému k lidské křehkosti, viní zranitelné za jejich situaci nebo s nimi zachází jako s nešťastnými výjimkami. Ale oni nejsou výjimkami. Jsou to lidské bytosti, které odhalují skutečné standardy řádu. Společnost ukazuje svůj skutečný *morální charakter* nikoli tím, jak oslavuje silné, ale tím, jak strukturuje život pro ty, kteří nemohou konkurovat za dominantních podmínek. A podle tohoto měřítka je *tržní společnost* odsouzena.

Tento problém se ale netýká jen oficiálně uznaného postižení – zasahuje kohokoli, jehož potřeby narušují efektivitu, jehož omezení zpomaluje produkci, jehož emocionální nebo fyzická realita nezapadá do tempa ekonomické soutěže a je tak do určité míry v napětí se systémem. Rodiče pod tlakem, pracovníci s neviditelnými nemocemi, lidé procházející traumatem, lidé vyžadující dlouhodobou péči, lidé s neurodivergencí – na všech těchto odstínech, které ukazují obrovskou rozmanitost mezi námi, zastánci *trhu* s naprostou krutostí staví svá tvrzení, že jelikož jsme odlišní, zasloužíme si všichni z ekonomického pohledu odlišné zacházení. Což je naprosto absurdní.

Trh nevychází z předpokladu, že každý člověk má právo na důstojnou existenci. Vychází z předpokladu, že každý člověk musí potvrdit svou existenci prostřednictvím úzkého, ekonomicky čitelného příspěvku. Jinak se můžete spolehnout pouze na zbytkové sympatie, státní záplaty nebo soukromé oběti. A v tom není žádná morálka, protože mimo jiné žádný člověk není trvale imunní vůči zranitelnosti – nemoc, věk, zranění, vyčerpání, závislost. A proto to nejsou anomálie – jsou to součástí lidské podstaty. Systém, který je nedokáže přijmout bez stigma nebo vyloučení, není jen neefektivní. Je nelidský a hluboce urážlivý.

Válka s ekologickými základy života

A tentýž systém, který degraduje lidský život *konkurencí* a *vyloučením*, je také v zásadě ve válce s ekologickými základy samotného života.

Udržitelnost prostředí se nemůže v *tržní ekonomice* v žádném dlouhodobém smyslu skutečně realizovat, protože tento systém je ve strukturálním rozporu s rovnováhou. A to platí bez ohledu na to, jak moc se *recyklace* propaguje; bez ohledu na to, kolik *zelených*

produktů se prodává; bez ohledu na to, jak často se korporace oblékají do jazyka odpovědnosti; bez ohledu na to, jak vroucně se spotřebitelé snaží věřit, že etické nakupování může nějakým způsobem vyvážit mnohem větší pohybující se mechanismus. Problém není v tom, že chybí *ekologický zájem*. Problém je v tom, že základní logika systému činí tento *ekologický zájem* trvale podržčeným *konkurenčnímu tlaku*, imperativu *růstu* a *externalizaci nákladů*.

Tržní ekonomika se musí ze své vlastní podstaty rozpínat, jinak se destabilizuje, a to je systémová realita, nikoli subjektivní preference. Musí generovat *tok* (*propustnost*), hledat novou *spotřebu*, snižovat *náklady*, urychlovat *obrat* a chránit *ziskovost* před všemi překážkami, včetně ekologických. Pokud se podnik příliš omezuje ve jménu *udržitelnosti*, zatímco jeho konkurenti ne, ztrácí *tržní pozici* (*konkurenční výhodu*). Pokud národ zavádí ekologická omezení, zatímco ostatní pokračují v těžbě ve velkém měřítku, ztrácí *ekonomickou výhodu*. Antagonismus není náhodný, ale je zabudován přímo do struktury, protože systém trestá *omezení* a odměňuje *expanzi*, přestože je tato *expanze* zjevně destruktivní.

Proto tolik environmentálních diskusí v *tržní společnosti* nabývá této podivně teatrální podoby. Veřejnost je povzbuzována k tomu, aby se zaměřovala na následné chování, jako je *recyklace*, *spotřebitelská volba*, rituály *uhlíkové stopy*, kampaně zaměřené na *budování značky*, efektivita tokenů, zatímco *primární motor ničení* zůstává zcela nedotčen. Žádné množství osobních akcí na „spotřebitelské úrovni“ nemůže sladit *ekonomiku poháněnou růstem* s omezeným prostředím. Pokud by organizace jako Green Peace byly moudré, trávily by veškerý svůj čas budováním nového ekonomického systému, a nikoli bojem proti současnému systému.

Ani *technologická efektivita*, která je tak často oslavována jako řešení, tento rozpor neřeší a zůstává tragickým sváděním. *Zisky* z efektivy v rámci *trhu* jsou běžně absorbovány *větším rozsahem*, *nižšími cenami*, *zvýšenou spotřebou* a novými koly *těžby zdrojů*. Jeden proces se stává o něco čistším, jen aby byl začleněn do většího cyklu růstu, který někde jinde zintenzivňuje celkový objem *produkce* (*propustnost*). Systém tak může působit, že se lokálně zlepšuje, zatímco globálně se zhoršuje.

A stejně jako u *vykořisťování* je i zde *morální praní špinavých peněz* obrovské. *Ekologické náklady* běžného života se přenáší napříč dodavatelskými řetězci, zeměpisnými oblastmi, oceány, generacemi a druhy. Člověk v relativním pohodlí jen zřídka vidí důl, továrnu, vyčerpanou půdu, otrávenou vodní cestu, vykácený les nebo atmosférickou zátěž, která je s jeho pohodlím spojena. Škoda se abstrahuje, rozděluje a skrývá za *cenovými signály* a logistickou vzdáleností. Transakce se jeví jako čistá, protože destrukce se stala neviditelnou.

Environmentální krize tedy není odděleným problémem od *morální krize tržní společnosti*. Je jejím rozšířením. Stejná struktura, která proměňuje *lidskou potřebu* na *komoditu*, proměňuje i živý svět v pole *využitelných vstupů*. Stejná *konkurenční logika*, která normalizuje *deprivaci* mezi lidmi, normalizuje i *degradaci* ekosystému. V obou

případech je základní princip stejný – nezáleží na integritě života. Záleží na pokračování *směny a akumulace*.

Co z toho plyne pro „mě osobně“

A toto je vlastně ta nejnepříjemnější část celého textu: Všechno výše řečené má význam jen do té míry, do jaké jsou lidé ochotni v tom rozpoznat sami sebe.

Dokud je *systémové násilí* vnímáno jako vzdálené, abstraktní nebo jako odpovědnost někoho jiného, lze ho přijmout bez následků. Lidé mohou teoreticky odsuzovat chudobu, teoreticky se stavět proti ekologické destrukci a teoreticky kritizovat vykořisťování a přitom nadále žít v praktické věrnosti samotné struktuře, která tyto výsledky vytváří.

„Neudělal jsem nic špatného. Jen si žiju svůj život.“ No – přesně v tom je ten zatracený problém.

Dokud škoda zůstává psychologicky *externalizována*, stává se kritika jen performancí a *rituálem morální signalizace*, který ponechává váš skutečný vztah k systému nedotčený. Je mnohem snazší pak v noci spát. A tento konkrétní aspekt je obzvláště devastující pro takzvané aktivisty, kteří prodávají knihy a média, dostávají dobře zaplacené přednášky na univerzitách a podobně, protože i oni jsou stejně vinni jako všichni ostatní, bez ohledu na to, co sdělují.

Kognitivní disonance musí být plně internalizována, aby se člověk mohl znovu ukotvit v morální pravdě.

Člověk si musí uvědomit, že jeho vlastní život je do toho zapletený. Když to uděláte, změní se způsob, jakým vnímáte daný *životní styl, příjem, pohodlí, bezpečí, status*, protože nic z toho není izolovaným osobním úspěchem vznášejícím se nad společností. Jsou to pozice zakotvené v širší architektuře *organizované škody*. Problém již nelze redukovat na chamtivost vzdálených elit, zkorumpovaných politiků nebo násilných korporací, i když to vše je stále součástí obrazu, na jiné úrovni. Zákeřnějším problémem je, že běžné fungování každodenního života v *tržní společnosti* je umožněno systémy *deprivace, nátlaku a vytěsněného utrpení*, které podporují rutinní pohodlí těch, kteří žijí ve svých chráněnějších zónách.

Proto se lidé vědomě či nevědomě tak usilovně snaží zachovat si kolem sebe *morální rámce*. Obhajují konceptuální hranice, které jim umožňují vnímat samy sebe jako slušné, aniž by se museli potýkat se *strukturálními důsledky* toho, jak oni – a my všichni – žijeme. Redukují morálku na osobní úmysl: „Nechtěl jsem nikomu ublížit.“ „Pracoval jsem tvrdě.“ „Dodržuji pravidla.“ „Recykluji.“ „Jsem laskavý k lidem kolem sebe.“ Nic z toho nemusí být nutně nepravdivé. Ale nic z toho se nezabývá skutečným rozsahem problému. Otázkou není, zda máte chvíle osobní slušnosti. Otázkou je, zda váš způsob života zůstává závislý na systému, jehož normální fungování vyžaduje ubližování ostatním a samotnému prostředí.

Takže nemorálnost *tržní společnosti* spočívá ve všem – v tom, co si lidé kupují, jak pracují, koho najímají, jak vydělávají, co ignorují, co ospravedlňují a co se učí nevidět. Opět to neznamená, že všichni lidé nesou stejnou míru viny. Zjevně ne. Stupně moci, vědomí, nutnosti a škody jsou nesmírně důležité, zejména pokud potřebujeme určit, kam musíme zaměřit energii ve snaze změnit samotný základní systém. Ale nikdo nemůže upřímně tvrdit, že je od této struktury plně morálně oddělen, bez ohledu na stupeň vnímané škody.

Otázkou je, zda jste ochotni připustit, že velká část toho, co se v této společnosti považuje za normální život, je v kumulativním efektu institucionalizovaná zrada. Zrada jiných lidí. Zrada budoucích generací. Zrada samotného živého světa.

Závěrem

Co vlastně znamená mluvit o slušnosti, spravedlnosti nebo ctnosti v civilizaci, jejíž normální fungování závisí na deprivaci, vykořisťování a ekologické destrukci? Co znamená oslavovat tvrdou práci v systému, který podmiňuje přežití podrobením se donucovacím ekonomickým podmínkám? Co znamená chválit úspěch ve struktuře, kde pohodlí některých je tak často podepřeno zranitelností jiných? A co znamená nazývat společnost vyspělou, když její každodenní reprodukce vyžaduje neustálou degradaci prostředí, na kterém závisí veškerý život?

Tržní ekonomiku nelze morálně vykoupit pouhými dobrými úmysly lidí v ní. Můžete se chovat laskavě. Můžete se snažit omezit škody. A to vše je důležité na mezilidské úrovni. Nic z toho však nemění hlubší strukturu, dokud samotná architektura nadále organizuje život prostřednictvím *konkurence, podmíněného přístupu, vykořisťování a ekologického úbytku*. Systém, který je postaven na *nutné škodě*, se nemůže stát morálním díky lepšímu branding, charitativním gestům nebo dílčím reformám, které ponechávají jeho základní logiku nedotčenou.

A problém zde není jen ekonomický. Je civilizační. Máme co do činění se společenským řádem, který normalizoval formy násilí tak všudypřítomné, tak rutinní a tak hluboce zakořeněné v každodenním životě, že většina lidí je už ani nerozeznává jako násilí. *Zaměstnání, obchod, příjem, status, spotřebu* vnímají spíše jako neutrální fakta života, než jako projevy širší antagonistické struktury, která odměňuje *dominanci*, zakrývá *závislost* a maskuje *destrukci* za rituály normality.

Morální selhání tržní společnosti se tedy neomezuje jen na okrajovou korupci. Spočívá v samotné struktuře. Spočívá ve skutečnosti, že *lidská potřeba* je podřízena *směně*; že *zranitelnost* je proměněna v *páku*; že se *slabými* se zachází jako s *břemenem*; že *ekologická rovnováha* je obětována *růstu*; a že i obyčejné *pohodlí* je tak často umožněno *utrpením*, které je přesunuto jinam.

To ale neznamená, že by lidé měli propadat pocitům viny. Vina sama o sobě nic neřeší. Ale *upřímnost* je důležitá. *Morální jasnost* je důležitá. Prvním krokem k jakékoli vážné transformaci je ochota vidět, že to, co se v tomto systému vydává za normální život, není *morálně neutrální*. Je to stav *organizované škody*, zmírněný odstupem, maskovaný kulturou a racionalizovaný zvykem.

Společnost postavenou na *nutné škodě* nelze eticky obhajovat. Lze ji pouze sociopaticky snášet, racionalizovat nebo překonat.